
Jaan Anvelt August Kastra vastu. Eesti töölisliikumise ajaloost

Viktor Kastra

Peterburi ajalehes Proletarskaja Pravda ilmus 11. jaanuaril 1914 eesti töölisajalehe Kiir toimetaja Jaan Anvelti artikkel „Eesti töölisliikumisest“, mis oli järsult suunatud VSDTP Tallinna komitee ja selle mõjuka liikme August Kastra (pilt 1) vastu.

Mis toimus või mis juhtus, et tulevane Eestimaa Kommunistliku Partei juht ründas oportunisti- ja reetmissüüdistusega komiteed, mis Jakob Palvadre sõnul pärast Voldemar Velmani suundumist Tallinnasse 1906. aastal muutus ja jäi bolševistlikuks. Seda märkis ka VSDTP V kongressi järel Londonist Tallinnasse naasnud tuntud Eesti sotsiaaldemokraat Alma Ostra-Oinas.

Tollaste sündmuste tausta väljaselgitamiseks on vaja pöörduda poolteist aastat varasemasse aega. Villem Bukiga sõlmitud kokkuleppe alusel hakkas VSDTP Tallinna komitee Narvas välja andma töölisajalehte Kiir, mille esinumber koos Kastra esilehe artikliga ilmus 15. juunil 1912. Sama aasta oktoobris sai Anvelt Peterburi ülikooli juristidiplomi ja asus elama Narva. Kokkuleppel Narva ajalehe töötajatega võttis ta ajalehe Tallinna komiteelt üle ja kuulutas end selle ainsaks toimetajaks. Tallinna komitee püüdlused välja selgitada selle teo põhjused ja tagajärjed olid edutud.

Sellest sai alguse löhe Anvelti ja Tallinna komitee vahel, mis muutus võitluseks Anvelti ja Tallinna komitee juhtiva liikme Kastra vahel. Mõistes, et Kastra tugevus põhineb sidemetel töölistega, otsustas Anvelt parteikaaslast mustata, nimetades teda avalikult 1913. aasta algul „ohranka“ agendiks.

Vene impeeriumis algas 1913. aastal tööliste sotsiaalsete tagatiste seaduseelnõu ettevalmistamine. VSDTP Tallinna komitee eesotsas Kastraga tegeles põhjalikult seaduseelnõu sisu selgitamise ja

muudatusettepanekute esitamiseks. Sel eesmärgil korraldati tööliste koosolekuid, avaldati brošüüre ning loodi tööliste usaldusisikute põrandaalune nõukogu, mille liikmed said juhiseid Tallinna komiteelt.

Tööliste usaldusisikute õiguste kaitseks organiseeriti üldstreik ja allkirjade kogumine kahele seaduse kohta riigiduumale saadetud järelepärimisele. Tallinna komitee ja Kastra juhtroll selles tegevuses kindlustasid talle Anvelti laimust hoolimata tööliste usalduse. 1913. augustis valiti Kastra uuesti VSDTP Tallinna komitee liikmeks, kus ta jätkas komitee juhina.

Kuna Anvelt jäi oma intriigis Kastra vastu kaotajaks pooleks ning ei saanud ka Tallinna töölisliikumise etteotsa (ühtlasi kogu Eesti), siis valis ta teise taktika. 1913. aasta novembris jaotati ajalehe Kiir toimetuse nõupidamisel Tallinn kuueks piirkonnaks, mille etteotsa määrati Jaan Anvelti moodustatud noorte töölisgruppidele vastutajad. Nende eesmärk oli teha selgitustööd tööliste desorienteerimiseks, Tallinna komitee ja eriti Kastra diskrediteerimiseks väitega, et viimased ei kaitse töölisi ning reedavad nende huvid. Tallinna komitee mõju vähendamiseks korjati ettevõtetes riigiduumale esitamiseks allkirju Kastra vastastele protestikirjadele, et seeläbi saavutada Kiire levik tööliste hulgas, mida seni ei ostateud. Tallinna sandarmivalitsuse teatel kukkus seegi Anvelti võitlustaktika läbi.

Seejärel kasutas Anvelt oma sidemeid ja tuttavaid partei juhtkonnas Peterburis. Anvelt hakkas levitama kuulujutte Tallinna komitee ja A. Kastra renegaatlusest ja reeturlusest ning nende keeldumisest tööliste huvide kaitsest, mis võimaldaski tal avaldada eespool mainitud artikli ajalehes Proletarskaja Pravda. 1914. aasta märtsi lõpus teatas riigiduum kuueliikmelise bolševike fraktsiooni juht Grigori Petrovski Tallinnas Anvelti korraldatud nõupidamisel, et ta teeb partei keskkomiteele ettepaneku, milles saadetak laiali Tallinna komitee ja Kastral keelataks parteiline tegevus. Kuna G. Petrovski ei suutnud aprilli algul saavutada keskkomitees oma lubaduste täitmist, siis rohkem ta oma nägu Tallinnas ei näidanud. Anvelt oli sel ajal hõivatud nn „Tallinna organisatsioonikomitee“ loomisega, pannes selle etteotsa Hendrik Suuderi, kes oli 1913. aasta algul veel parteitu tööline. Grupi ülesanne oli 1914. aasta maidemonstratsiooni korraldamine ja VSDTP Tallinna komitee väljasurumine selle ettevalmistustööst. Komitee oli

Pilt 1. Prohvetlik mees Tartumaalt, kes juba XX sajandi algul nägi Eestit kui sotsiaalriiki, kus töövõtjatel on haigekassa ja sotsiaaltoetused.

niigi ümberkorraldamisel ja oluliselt nõrgestatud liikmete arreteerimiste ja mõne Tallinna komitee liikmeks olnud tööliste volitatud esindaja väljasaatmiste tõttu. Kogenematus ja oskamatus tõttu töötada illegaalsetes tingimustes kukkus Anvelti käsualuste organiseeritud 1. mai aktsioon läbi: paljud arreteeriti, enamik lendlehtede tiraažist konfiskeeriti ning arreteerimistest hirmunud H. Suuder põgenes Tallinnast. J. Anvelt valmistas selleks aktsiooniks kolm lendlehte, kusjuures vaatamata sündmuse olulisusele mainis ühes neist järjekordselt ebasõbralikult Kastrat. Seda märkis kohe Tallinna sandarmivalitsus. Kui võitluses vähendada Kastrat mõju Tallinna tööliste hulgas oli Anvelt ebaedukas, siis tema parteilise karjäär edenes: H. Suuderi rühm valis ta VSDTP Eesti kubermangu keskuse liikmeks.

Esimese maailmasõja algusega J. Anvelti võitlus A. Kastra vastu katkes, kuid taastus 1917. aasta märtsis. Juba taasavaldatud Kiire teise numbrisse oli paigutatud mitu Kastrat puudutavat artiklit, mis sisaldasid traditsioonilist süüdistust tema väidetavate sidemete kohta „ohrankaga“ ja tööliste hoiatamist igasuguste kontaktide eest temaga. Samal ajal saabus Tallinna tööliste ja sõdurite saadikute nõukogule Johannes Käsperti avaldus nendesamade „ohranka“ sidemete kohta.

Selle rünnaku tulemuseks oli kesine, ja töölised valisid Kastra Tallinna nõukokku, Tallinna ametiühingute büroosse ja hiljem ka Eesti Ametiühingute Kesknõukogu esimeheks ning ohranka sidemetele tähelepanu ei pööratud. Kasutades oma sekretäri positsiooni uuesti organiseeritud VSDTP Tallinna komitees, arvas Anvelt kompensatsioonina oma moraalsele lüüasaamisele 1917. aasta juuni alguses Kastra VSDTPst välja.

Uuesti astus Kastra VSDTP liikmeks Nõukogude Venemaal 1919. aasta augustis ja Anvelti pooldajad ei suutnud seda takistada. Samas algasid peaaegu kohe uued intriigid Kastra vastu, mis lõppesid tema rahvuste rahvakomissariaadi (Наркомнац) eesti osakonna juhatajaks määramisel VK(b)P Keskkomitee asjakohase avaldusega tema sidemete kohta ohrankaga.

Pärast järjekordset parteilist patulunastuskirja, seekord juba VK(b)P KK partei kontrolli komisjonilt, eemaldus Kastra täielikult Eesti asjadest – Ta töötas Ukrainas viis aastat Ukraina Paberitööstuse Trusti peadirektorina ning 1936. aasta oktoobris, kui Moskvasse tagasi pöördus, arreteeris ta NKVD fabritseeritud Fontanka meeste (Фонтанники) kohtuasjas.

Anvelt otsustas, et on saanud sobiv moment igaveseks Kast-raga arved klaarida ja kirjutas 1937. aasta märtsis isiklikult kaebuse NKVDsse tema seosest ohrankaga, mis selles olukorras tähendanuks enamasti vältimatut mahalaskmist. Kuid NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakoolleegium keeldus süüdistuse tõendamata tõttu Kastra asja läbivaatamisest ja saatis selle tagasi NKVDsse, kus 1. juulil 1937 siseministerriumi juures asuv erinõupidamine mõistis Kastrale kaheksa-aastase vangistuse. Anvelt ise arreteeriti 1937. aasta detsembris ja ta suri vanglas mõni päev pärast ülekuulamist.

August Kastr suri oktoobris 1941 Karjala-Soome NSV territooriumil Sorokski vangilaagris. Tänu tema abikaasa Isabella Haritnova püüdlustele veebruaris 1956, pärast 18kuulist NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegiumi kontrolli, Kastr rehabiliteeriti ja kuu hiljem ennistati parteisse.

Pärast seda, kui NSV Liidu peaprokuratuur rehabiliteeris Anvelti 1956. aasta jaanuaris, hakati temast Nõukogude Eestis ustava leninlase kuju looma. Teave Kastrast ja tema suhetest Anveltiga aga takistasid plekitu renomeega kommunisti kujundi loomist. Eesti NSV partei juhtkond otsustas minimeerida võimaluse Kastr nime mainida ja teha seda vaid äärmisel vajadusel: st täielikult kaotada ajaloost teave, kuidas Jaan Anvelti süüdistas Kastrat sidemetes „ohrankaga“, ning Anvelti konkurentsist Kastraga Tallinna komitees, samas jätkata Anvelti laimutaktikat Kastr kohta, mitte küll süüdistades teda sidemetes „ohrankaga“, vaid tema sildistamist kui „renegaat“, „oportunist“, „menševik“, „segadusetekitaja“ jne.

Kuid nõukogude aeg Eestis lõppes ja praegu on olemas kõik võimalused August Kastr isiku ja tegevuse objektiivseks käsitlemiseks. See võimaldab esile tuua tõe tema osast eesti tööliste sotsiaalse teadlikkuse kasvatamisel XX sajandi alguses ja ka suhete kohta Jaan Anveltiga ning ühtlasi lõpetada Anvelti sajandipikkune laim Kastr suhtes.

Kokkuvõte ÕESI koosolekul 8.3.2017 peetud ettekandest.

Samal teemal on ilmunud raamat: Kastr, V. 2016 = Кастра, В. 2016. Долгий путь к отцу. Москва, Ваш формат.